

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
(ІСПП НАПН УКРАЇНИ)

Практичні рекомендації щодо впровадження сексуальної просвіти в освітню систему України

за результатами круглого столу **“Безпечна поведінка дітей: проблеми та перспективи впровадження сексуальної просвіти”**, який провів Інститут соціальної та політичної психології НАПН України 2 червня 2023 року як відповідь на соціальний запит суспільства та зареєстровану електронну петицію про впровадження обов’язкового статевого виховання в систему освіти України, що набрала необхідну кількість голосів і прийнята до розгляду Кабінетом Міністрів України.

У круглому столі взяли участь 18 ключових спікерів, які обговорювали п’ять складових імплементації сексуальної просвіти в освітню систему України: дослідницьку, юридичну, виховну, медійну та медичну. За результатами обговорення були виділені такі рекомендації:

1. Сексуальна просвіта – це перш за все питання прав людини. Яке має включати в себе знання про захист основних прав на безпечну, добровільну та погоджену сексуальну поведінку, право на інформацію про своє тіло та здоров’я, право на доступ до репродуктивних послуг, захист від будь-яких форм насильства або дискримінації на основі гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації або будь-якої іншої основи тощо. Вищезазначений перелік також має бути доповнений правом на прийняття відповідальності за власне тіло, реалізацію статевого потягу згідно дотримання вимог чинного законодавства, свободу в проявах сексуальності без осуду, утисків чи інших форм репресивного ставлення до людської сексуальності, правом на конфіденційність, правом самостійного вибору партнера і захисту від будь-яких форм насильства або експлуатації чи дискримінації. Всі означені права повинні бути

гарантовані державою і захищені законодавством, а також контролюватися іншими міжнародними механізмами захисту прав людини.

Підростаюче покоління українських громадян має знати свої права, оскільки тільки коли люди їх знає, вона може їх відстоювати.

2. До початку впровадження сексуальної просвіти в освітню систему України, необхідно організувати Всеукраїнську комунікаційну компанію для боротьби зі стереотипами та формування позитивної громадської думки населення України, зокрема вчителів, вихователів та батьків, щодо необхідності впровадження сексуальної просвіти як підготовки молоді до майбутнього, в якому діти зможуть вести щасливе та здорове життя і будуть знати як забезпечити свою фізичну та психологічну безпеку і благополуччя у контексті стосунків та сексуальної активності. Окремим має бути напрямом роботи зі супротивом адміністрацій школи.

Оскільки наразі внаслідок впливу російських наративів в Україні частина населення сприймає ідею сексуальної просвіти як варіанту розбещення дітей та насаджування їм “неправильних цінностей”. Натомість в українському суспільстві має виховуватися повага до різноманіття людських проявів та толерантність до інаковості.

3. Наразі в Україні освітній процес є ускладненим освітніми втратами і розривами та іншими негативними військовими тенденціями (такими як перевантаженість учнів самостійною роботою, кількістю шкільних предметів тощо) на рівні загальної середньої освіти, які виникли та поглибилися у зв'язку з порушенням освітнього процесу через пандемію COVID-19 та повномасштабне Російське вторгнення в Україну, обхідний сучасний та поетапний підхід впровадження означеної дисципліни.

На першому етапі, у відповідності із концепцією НУШ, сексуальна просвіта має відбуватися через наскрізні змістові лінії та інтеграція певних тематичних частин в рамках інших шкільних предметів, але з часом дана дисципліна буде вимагати комплексного підходу та самостійного виокремлення.

Також для впровадження даної дисципліни доцільно використовувати новітніх технологій: відповне програмно інформаційно-комунікаційне забезпечення, відеотеки, інформаційних баз із залученням бібліотек, розробка чат-ботів та інше.

4. Оскільки довгий час в Україні теми сексуальної тематики, а тим паче просвіти, були татуйованими, наразі ми не маємо комплексного наукового підходу, загальнодержавної стратегії, достатню кількість психологічно та науково обґрунтованих програм для різних вікових груп, які мають гриф МОН, загальнодержавних педагогічних стандартів сексуальної грамотності та безпечної поведінки. Саме тому важливим та актуальним є активізація співпраці вищих навчальних закладів з Національною академією наук України, Національною академією педагогічних наук України, Інститутів підвищення кваліфікації та інших установ та громадських організацій, з метою підготовки та проведення наукових міждисциплінарних досліджень з проблем розвитку та впровадження сексуальної просвіти, налагодження обміну досвідом між спеціалістами різних сфер, як на Всеукраїнському так і Міжнародному рівнях.

5. Наразі існують кілька свіжих (за останні 3 роки) досліджень, які проводили [Центр гідності дитини при Українському католицькому університеті](#), [ГО](#)

[“Дівчата”, МБО “Служба порятунку дітей” у партнерстві з Уповноваженим Президента України з прав дитини](#) та іншими організаціями і установами, які відображають досить низький рівень обізнаності населення з навколосексуальної тематики (наприклад, щодо інтимної гігієни, сексуального здоров'я та насилля, кіберзахисту та загальних правил сексуальної безпеки в інтернет-просторі), але при цьому демонструють серйозну зацікавленість дітей в отриманні кваліфікованих, правдивих та науково достовірних фактів про власне тіло, репродуктивне і сексуальне здоров'я, а також про власну безпеку і побудову здорових стосунків.

Окрім того означені дослідження певним чином відображають запит суспільства щодо освітнього наповнення програм з сексуальної освіти (наприклад, “Суспільно схвалена модель сексуальної освіти”, “Основи репродуктивного та сексуального здоров'я”). Основою будь-якої програми має бути науково-доказова база, а освітня складова сексуальної освіти, відповідно, зорієнтована на споживача і перш ніж щось впроваджувати, потрібно запитати людей: дорослих про те, яких саме знань їм не вистачає в навколосексуальній тематиці та що вони вважають за потрібно додати в систему освіти їх дітей, а молодше покоління про їх очікування від сексуальної освіти та які саме питання їх найбільш цікавлять. Представлені у вільному доступі дослідження наразі лише частково дають відповіді на означене питання, оскільки деякі з них були проведені до повномасштабного вторгнення, а деякі мають специфічну вибірку і їх результати не можуть бути екстрапольовані на все населення України.

Відповідно, до початку впровадження сексуальної освіти в освітню систему України, необхідно провести Всеукраїнське дослідження з репрезентативною вибіркою для врахування суспільної думки при формуванні відповідних освітніх програм.

6. Існує потреба у налагодження повноцінного суспільного діалогу між представниками різних дисциплін (сексологів, психологів, педагогів, медиків, юристів, соціальних працівників) з метою формування якісних освітніх та навчальних програм і матеріалів для загальнодержавної стратегії освіти про сексуальне здоров'я та безпечну поведінку дітей. Оскільки психосексуальний розвиток дітей має свої етапи і надання відповідної інформації в рамках дисципліни сексуальної освіти має бути доказовою та відповідати віку дитячого розвитку.

Мають бути розроблені стандартні та комплексні навчальні програми, які будуть враховувати вікові особливості дітей, починаючи із дошкілля. Дані програми мають бути розроблені однією науковою командою, що буде враховувати поступовий психосексуальний розвиток дітей у своїх матеріалах. Вищезазначені прографи мають пройти перевірку та отримати гриф МОН та бути запроваджені у всі навчальні заклади України, як єдиний державний стандарт. Також важливим елементом є розробка стандартних робочих зошитів та підручників для дітей, а також методичних посібників для вчителів.

Для реалізації подібного плану пропонується **створення робочої групи при Міністерстві освіти і науки України**, куди увійдуть спеціалісти дотичних професій, науковці та представники ГО (наприклад, сертифіковані тьютори), які цілеспрямовано займаються сексуальною освітою, а також представників міжнародних організацій (наприклад, ЮНІСЕФа) та представників правоохоронних органів, зокрема прокуратури.

7. Дітям необхідні знання про емоційну грамотність, побудову здорових і відповідальних стосунків, сексуальне та репродуктивне здоров'я. Оскільки за браком знань, діти починають експериментувати. Не розуміючи кордонів та наслідків таких експериментів, саме тому виникають підліткові вагітності (з дітьми не говорять про засоби контрацепції, переривання вагітності або її планування), кримінальні справи щодо підліткових зґвалтувань (діти не знають про правові наслідки своїх дій або в них не сформована культура відстоювання власних кордонів та вміння говорити "ні"), широке розповсюдження в українському суспільстві хвороб, які передаються статевим шляхом, в тому числі і ВІЛ та СНІД (діти не володіють елементарною інформацією про можливість профілактики подібних захворювань, навіть у випадку незахищеного сексуального акту). А в подальшому формування нездорових стосунків та розквіт домашнього насильства (з дітьми ніхто не говорив і не пояснював чим відрізняються здорові стосунки від нездорових, що таке фізичне та психологічне насилля і як вони мають діяти, щоб убезпечити себе).

Саме тому необхідно кваліфіковано підготовлювати спеціалістів з сексуальної просвіти, вони мають володіти не тільки знаннями із означеної тематики, але й навичками відкритого спілкування, формування довірливих стосунків (оскільки тема досить чутлива) та навичками спілкування з жертвами сексуального насилля (наприклад, методика "Зелена кімната"). Оскільки в своїй роботі спеціалісти з сексуальної просвіти, можуть зіткнутися з даною категорією дітей і найголовніше для них завдання не травмувати дитину повторно. А також мати документ про власну несудимість, щоб не приступити до роботи з дітьми, людей, які мають кримінальне минуле (особливо педофілів).

8. В рамках впровадження сексуальної просвіти у школах недопустимою є сегрегація, розділення класу за статевою ознакою. На лекції як з фізіології, інтимної гігієни, сексуального здоров'я, контрацепції, побудови стосунків, сексуального насильства та інших мають бути допущені представники обох статей, що дасть можливість сформувати у дітей принципи відкритості, інформованості, гендерної рівності та партнерства в комунікаційному процесі. Оскільки як у дівчат, так і у хлопців, є цікавість та потреба у знаннях щодо психологічних та фізіологічних особливостей протилежної статі.

Всі лекції із сексуальної освіти мають бути спільними для дівчат та хлопців.

9. Теми гендерної ідентифікації та сексуальних орієнтацій мають бути висвітлені на рівні з іншими темами в рамках сексуальної просвіти. Наприклад, за даними досліджень від 5 до 10% населення держави має гомосексуальну орієнтацію. В Україні є укорінений гомофорний стереотип, який формує російські наративи та відповідні продукти масової культури. Незнання ЛГБТ та квір теорій, не розуміння того, що це є норма (ВООЗ у 1991 році виключило гомосексуальність із списку хвороб) призводить до гомофобного цькування, зокрема дітей. А це в свою чергу може мати для них тяжкі психологічні наслідки, вплоть до суїцидальних спроб.

Оскільки в силу відкритого доступу до інтернету та цікавості дітей до сучасних продуктів масової культури (наприклад, різноманітним серіалам), вони тим чи іншим чином отримують інформацію про сексуальне та гендерне різноманіття. Але отримана ними інформація може бути не повною, не до кінця зрозумілою, інколи викривленою,

саме тому важливо надавати достовірну інформацію та пояснити дітям незрозумілі для них моменти.

Важливо пам'ятати, що Україна підтримує демократичні цінності толерантності до різноманіття людських проявів. А дискримінація і цькування за будь-якою ознакою є не припустимими.

10. В рамках сексуальної просвіти обов'язковим інформаційним блоком має бути безпечна поведінка, культура згоди, аспекти сексуального насильства та дискримінації. Оскільки діти в силу браку в них життєвого досвіду та знань досить часто потрапляють у сіру зону зловживання їх довірою або протиправних дій дорослих людей. Знайомство із темою безпечної поведінки допоможе формувати у дітей моральні орієнтири для розуміння, що є добре, а що погано, отримати знання про правові та юридичні наслідки щодо скоєння насильства і дискримінації за будь-якою ознакою в Україні.

Також діти мають вміти звертатися по допомогу та підтримкою (оскільки насильства любить тишу), знати до яких саме спеціалістів у випадку, якщо сталося зловживання довірою або сексуальне насильство, можна звернутися та мати уявлення про чіткий алгоритм своїх дій, якщо насильства було скоєно кимось із близьких родичів і дитина не має можливості отримати захист і підтримку у власній родині.

11. Необхідне створення законодавчої бази, яка буде дружньою до дитини, враховувати її найкращі інтереси та, в першу чергу, захищати жертву насилля (оскільки в Україні досі існує дискримінаційний стереотип, що жертва насилля сама винна) та її право на конфіденційність.

Важливим є елементом сексуальної просвіти є інтолерування нормалізації насильства в українському суспільстві та створення для дітей безпечного простору і "безпечного" дорослого (підтримка, відсутність сорому та засудження), з ким можна було про це поговорити.

12. У часи швидкого розвитку технологій та активного їх залучення у життя людей, не менш важливої, ніж фізична та психологічна складова особистісної безпеки, є інформаційна. У зв'язку із активним використанням дітьми соціальних мереж, підвищилася їх інформаційна видимість для кіберзлочинців. Так, досить часто діти стикаються з онлайн небезпеками сексуального характеру, такими як кібербулінг, кібергрумінг, секстінг, залученням дітей до створення порнографічного контенту через примус тощо. Також ризики у кіберпросторі невпинно розвиваються і злочинці постійно винаходять нові способи та можливості для залучення дітей до протизаконних дій та вчинення насильства стосовно дітей у цифровому середовищі.

В цьому контексті важливо надати дітям знання про кібербезпеку та прищепити навички прийняття виважених та відповідальних рішень, важливості збереження приватних даних у секреті, усвідомлення цінності себе, своїх власних кордонів та особистісних меж інших людей, пояснення правил публікації контенту, правил реагування на контент та загальних правил цифрової комунікації, щоб знизити рівень ризикованої поведінки серед молоді в онлайн просторі.

13. Як вже було зазначено, діти мають вільний доступ до інформації, але при цьому не завжди отримують кваліфіковану чи науково-достовірну інформацію з теми сексуальної просвіти, яку до них донесе авторитетне джерело. Вони шукають

інформацію самостійно, через перегляд відеоблогів не завжди компетентних спеціалістів або ж своїх однолітків, порнографічного контенту (фільмів, картинок, серіалів) з рейтингом 18+, де досить часто презентована викривлена картина світу та подекуди присутні сцени сексуального насильства, що може травмувати дитячу психіку, створити нереалістичні уявлення про статеві стосунки та процес статевого акту, об'єктивізацію людського тіла, породжувати агресію та насилля до партнера, та/або викликати залежність від порнографічних матеріалів тощо. Так само як і повідомлення в традиційних ЗМІ про гучні випадки сексуального насилля із подробицями справи. І в рамках сексуальної просвіти також потрібно проводити політику інформаційної реабілітації та розвінчування міфів, байок і “страшилок” про сексуальне життя.

В рамках сексуальної просвіти дітей необхідно навчати не тільки сексуальної, але й інформаційної грамотності, сформуванню позицію відмови від перегляду недоречного контенту та методам саморегуляції при медіатравматизації.

14. В рамках глобальної діджиталізації у сучасному світі також формується культура цифросексуальності, направлена на формування здорового та щасливого життя в онлайн просторі.

Сексуальна просвіта має бути адекватною сучасним викликам, що не можливо без партнерства з цифровими платформами, розробкою сучасних чат-ботів для системного та широкого інформування населення.

15. Інклюзивна складова сексуальної просвіти відіграє важливу роль у забезпеченні того, щоб усі люди, незалежно від своєї статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності або будь-яких інших особистих особливостей, були залучені у всі сфери життя і мали можливість отримувати належну сексуальну просвіту.

Сексуальна просвіта повинна враховувати потреби дітей з різними видами інвалідності (фізичної чи ментальної) та надавати доступну інформацію та ресурси (використання адаптивних технологій, спеціальних засобів комунікації та забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини), що відповідають їхнім унікальним потребам.

16. Окремими напрямком роботи сексуальної просвіти має бути просвіта дорослого населення України. Оскільки, батьки, які мають належні знання про навколосексуальну тематику та вміння відкрито говорити про неї зі своїми дітьми, допомагають їм краще зрозуміти фізичні зміни, що з ними відбуваються, емоційні потреби, які в них народжуються, навчають їх встановлювати особисті межі, забезпечувати власну безпеку та приймати інформовані рішення. Батьки також мають бути обізнаними в темі сексуального насильства і дискримінації, щоб вчасно помітити від своєї дитини тривожні сигнали та звернутися по допомогу кваліфікованих спеціалістів (правоохоронців, психологів, соціальних працівників, адміністрації школи тощо). Є потреба у формуванні соціальної школи батьківства.

Саме тому доросле населення також має бути залучене у сексуальну просвіту як окрема ланка населення.

Ключові спікери:

Сергій Горбачов, український діяч освіти, журналіст, перший освітній омбудсмен України

Христина Шабат, директорка Центру гідності дитини при Українському католицькому університеті

Дар'я Чекалова, заступниця директорки ГО “Дівчата”

Світлана Лесик, практичний психолог та соціальний педагог Світанківського закладу загальної середньої освіти Лосинівської територіальної громади Ніжинського району

Надія Дятел, консультуюча психологиня, молодша наукова співробітниця лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, Україна

Анна Козлова, докторка філософії у галузі психології, судова експертка, психологиня груп психологічної підтримки для дітей, батьків та вчителів, спеціалістка у сфері розслідування злочинів проти дітей

Наталія Простун, дитяча та сімейна психологиня

Людмила Гриценко, адвокатка, юристка, правозахисниця, експертка в сфері захисту прав та інтересів дитини, тренерка тренінгової групи “АС”, співзасновниця ЮГ “Право”

Ліна Анищенко, дослідниця департаменту здоров'я, медицини та реалізації Технологічного університету Люлео, Швеція, консультантка з питань сексології, статевої та сексуальної освіти

Ірина Дедушева, експертка ГО “Гендер в деталях”

Марина Діденко, доктор філософії в галузі психологія, психологиня-практик, тренерка, викладачка Університету менеджменту освіти

Любов Найдьонова, заступниця директора з наукової роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, член-кореспондент НАПН України, докторка психологічних наук, членкиня Громадської ради при Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення, президент Української асоціації медіапсихологів і медіапедагогів

Максим Жидко, декан гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського “ХАІ”, кандидат психологічних наук, доцент, психотерапевт Єдиного професійного реєстру психотерапевтів Європи, член Нацкомітету EuroPsy та Етичної комісії НПА, засновник Дивізіону психології сексуальності та гендерного різноманіття

Василь Філоненко, тренер-методолог ГО “#stop_сехтинг”

Тася Осадча, лікарка-психологиня, психотерапевтка, консультантка з питань сексології

Олеся Яскевич, засновниця та очільниця ГО “Бачити серцем”, громадська діячка, спеціальна педагогиня, консультантка з питань сексуального розвитку дітей та підлітків з комплексними порушеннями розвитку

Анастасія Цибровська, лікар-психолог Центру СНІДу, КНП БМР “Білоцерківська міська лікарня №3”, регіональна координаторка з доконтактної профілактики ВІЛ, тренерка зі статевого виховання і сексуального здоров'я

Ганна Найдьонова, психологиня, кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри спеціальної психології та медицини Українського державного університету ім.Михайла Драгоманова

Над *модерацією круглого столу та формуванню практичних рекомендацій* працювала **Чаплінська Юлія**, кандидат психологічних наук, старший науковий дослідник лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, керівник Київського відокремленого підрозділу Асоціації політичних психологів України

Відеозапис круглого столу можна подивитися на Youtube каналі Інституту соціальної та політичної психології НАПН України: <https://youtu.be/IvMIY1Kg4dU>